

Abdullah Cevdet'in

Cumhuriyet Âdâb-ı Muâşereti

Tarih ve Toplum
Aralık 1987
No 48

EKREM İŞİN

SON perdesi 1918'de kapandığı sanılan *Harb-i umûmî* trajedisi, kurmay subaylar ve silah üreticileri için zevkli bir oyundu; fakat yaşlı Avrupa aristokrasisinin kalbi, bu kanlı oyunu daha fazla seyretmeye dayanamadı. Çağın başında, teknik bilgi ve stratejik karar alma yetenekleriyle dünyayı onurlandırdıklarına inanan idealist kurmay ve mühendislere göre Habsburg ve Romanof'ların 20. yüzyıla ayak uydurmalarını beklemek, Mesih'in yeryüzüne döneceği belirsiz bir geleceği hayal etmek kadar zamanın değerini hiçe saymaktı. Toplumsal vicdan ise, hanedanların çöküşünü ne bütünüyle unutma yolunu seçti ne de aşırı bir nostalji nöbetine tutuldu; yalnızca savaşın 20. yüzyıl içinden ayıklandığı geçmiş zaman kalıntılarını kayıtsız bir gözle izledi. Nitekim savaş sonrasında piyasayı kaplayan âdâb-ı muâşeret yayınlarını karıştıranlar, saray protokolüne ait bölümlerin kitaplardan çıkarıldıklarını gördüklerinde pek fazla şaşırmadılar; zaten aradıkları, incelik ve zerafetin katı kuralcılığı değildi.

Avrupa dünyası daha ilk adımda, 20. yüzyılı bir teknolojik gelişme dönemi olarak planlamış ve gündelik hayatın kamusal ahlâkına, sanayi sektörünün çelik zırhını giydirmişti. Artık tekerlek

Sedat Nuri'nin çizgişiyle Abdullah Cevdet.

ile pervane yeni ahlâkın disiplin ve çalışkanlık sembolleriydiler. 19. yüzyılın sokak barikatlarına, bireysel ahlâk anarşizmine ve ütöpik düşüncenin entelektüel soyutluluğuna karşı beliren toplumsal öfke, bu sembollerin kitle ruhuna verdikleri güven duygusuyla daha da güçlendi. Orta sınıftan bir Batılı için geçmişin aristokratik kuralcılığına ya da

kuralsızlık yönünde gelişen modern ahlâkçılığın karşı duyulan tepki, haklı nedenlere dayanmaktaydı. Geçmişte köylülük ve aristokrasi arasında şekillenen *esnaf* karakteri onu, iktisadi çalkantılardan en çok zarar gören kişi durumuna getirmiş, Marksçılar tarafından *status quo*'nun temsilcisi sayılmış ve savunduğu muhafazakar aile ahlâkı, Victoria döneminin baskıcı niteliğine başkaldıran salon aydınları tarafından alay konusu yapılmıştı. Ne var ki 20. yüzyıl militarizmi, bütün kötülüklerin kaynağı olarak gösterilen bu solidarist ahlâk dokusunda yurtseverlik ve kanaat duygularının bozulmamış özünü keşfetmekle rencide edilmiş toplumsal gururu okşamasını bildi. Avrupa orta sınıf ahlâkının, militarizmin kanatlarıyla faşizme doğru yükselişi, Türk ve Japon modernleşmesinin esinlendiği anti-demokratik moral dünya hakkında gerekli ipuçlarını verir. Her iki toplum da teknoloji çağına Avrupa'nın saçtığı savaş kıvılcımlarından etkilenerek girmişti. Japon-Rus ve Türk-Yunan savaşları, galip devletlerin *uygar dünya* karşısındaki konumlarını belirleyen toplumsal güçlere, gündelik hayatın ahlâk dokusunda da gerekli revizyonu yapma yetkisini tanıdı. Cumhuriyet âdâb-ı muâşereti de doğal

"EL ÖPME: Avrupa'daki vaktiyle pek zarifâne yapılan bu güzel hürmet jesti, şimdi biraz metruktur. Zamanımızda pek az erkekler bir kadın elini zarifâne öpmeyi bilir.

El öpme elde edilmesi güç hakiki bir zanâattır. Elini fazla kaldırmaya kadını mecbur etmemek için eğilmelisiniz ve size uzatılan ele dudaklarınızı hafifçe temas ettirmelisiniz."

yetkinin kurmay subaylar tarafından laik toplum modeline göre pratikleştirilmiş biçiminden başka bir şey değildi.

Savaş sonrasında Avrupa'ya yeni bir çehre kazandırmak için kolları sıvayan iki grup insan vardı: Asker politikacılar ve mühendisler. Uygar dünyanın imarı, disiplin ve teknolojik bilginin keştiği noktada artık birer orta sınıf mesleği sayılan bu iki pratiğin örtüşmesiyle gerçekleşebilecekti. Nitekim teknik öğretim yapan okulların sayısı yüzyılın başında hızlı bir tırmanışa geçmiş ve orta sınıftan gelme mezunların yüzdesi dengeli biçimde artmaya başlamıştı. Gençlerin kafasında bir Houssmann olmak ideali yatıyordu ve bu ideal dönemin yaratıcı insan modeline uygundu. 19. yüzyıl anarşizminin sarstığı muhafazakar ahlâk, savaşın madalyalı kahramanları tarafından toplumsal gurur motive ettiği sürece, idealist bir Houssmann adayının gündelik hayatı yönlendirecek teknolojik matrisi kurması oldukça basit bir işti. İdealizmin sloganları böyle bir matrisi doğrulamak için yaratıcı çalışma düzeniyle, uyumlu pratik ahlâk ilkelerini gündelik hayata kazandırdı. Kadın ve erkek için ayrı ayrı düzenlenmiş ahlâk normları, giderek paralel bir çizgiye yerleştiler ve millî gururun bayrağını yücelten toplumsal enerji, asker politikacılar tarafından kolayca disiplin altına alındı.

Cumhuriyetçileri Etkileyen Batı İmgesi

Türk Cumhuriyetçilerinin 1920'lerde etkilendikleri modern Avrupa imgesi buydu. İmge, birkaç yönden çekici gelmişti. Öncelikle geçmiş zamanın anılarını kristalize edemeyecek kadar hızlı bir oluşum sürecinden geçmişti. Dina-

mik ve işlevseldi; bu yüzden sınıfsal geçişleri kolaylaştırıyordu. Liderin karizmasını güçlendirebilecek zayıf noktaları vardı; duygunun mantık üzerine egemenlik kurabildiği saf kitle ruhunu kaybetmemişti. Toplumsal enerji içe değil, dışa dönüktü; böylece yıkma ve yaratma içgüdüsünün somut izlerini gündelik hayatın her alanında görebilme olanağını sağlıyordu vb. Bu son nokta Cumhuriyetçiler için *muasır medeniyet* hakkında yeterince uyarıcı olmuştur. Çağdaş toplum düzenine ilişkin en dikkate değer gözlemleri, gündelik hayatın geleceğe dönük her yeni adımında, kolektif katılımı elde edilen bir çeşit yaşam enerjisinden kuvvet aldığıydı. Bu anlayışa göre Avrupa'da her toplumun bir ütopyası vardı ve tasarımı ile gerçeklik arasındaki dokuyu oluşturma, gündelik hayatın çehresini değiştiren enerjiyi elde etmek için yeterliydi. Oysa Osmanlı mitosunun gündelik hayata vurduğu fatalist damga, yaşam enerjisini öylesine uyuşturmuştu ki, toplum bir bütün olarak hareket edebilme yeteneğini kaybetmişti. Bu elverişsiz miras karşısında Cumhuriyet yönetimi *uygar dünya* ile arasındaki uzaklığı kapatmak amacıyla programladığı ünlü altı ilkeyi devlet felsefesinin dayanak noktası yaptığında, toplumsal enerjiyi harekete geçirebilecek modern ütopyayı da canlandırdığına yüreken inanıyordu. Ne var ki 1930'lara gelindiğinde, başta gündelik hayatın iktisadi ve moral yükünü taşıyan esnaf tabaka, Cumhuriyetçi ütopyanın varlığını kendi mitik kökenine yöneltmiş bir tehdit sayma eğilimini sürdürmekteydi. İdeal ile gerçeklik arasındaki bu derin uçurum, yönetimi radikalleştirmiştir. Modern ütopyanın Osmanlı mitosunu ezdiği bu dönemde

gündelik hayatın geçmişe ait her türlü bilgi alanı, Darülfünun hocalarının belleginde yaşayan birer inceleme konusuna indirgenir.

Gündelik Hayatta Askerî Damga

Cumhuriyetçi ütopyanın öngördüğü gündelik hayat biçimini planlayanlar kurmay subaylardır. Bu yüzden yakın dönemin çalışma ve eğlence hayatında askerî bürokrasinin vurduğu *resmîyet* damgası açıkça görülür. Cumhuriyet âdâb-ı muâşereti de bu *resmî* kalıp içinde şekillenmiş, karşı çıktığı aristokratik kuralcılık yerine daha basit, fakat daha disiplinli bir yönde gelişmiştir. Yeni dönemin âdâb-ı muâşeret anlayışını 19. yüzyıl zihniyetinden ayıran temel çizgi de, gündelik hayatın geçmiştaki *sivil* karakterinin *resmî* bir boyut kazanmasıdır.

Modern Avrupa âdâb-ı muâşeretinin Osmanlı dönemindeki *sivil* karakterini oluşturan etkenlerin başında üst tabakanın kendi olanakları çerçevesinde Saray'dan bağımsız bir yol izleyebilmesi geliyordu. Devletin, bürokratik elit dışında modern âdâb-ı muâşereti yaygınlaştırmaya çalıştığı başka bir toplumsal grup yoktu. Gündelik hayata katılan diğer kesimler ise, aydınların üst tabaka snoblarına ve *hanedan teşrifatı*'na yönelttikleri eleştirileri dikkate alan ortalamaya bir yol izlemektedirler. Perakendeci tüccarlar ve kısmen Bâbüalî basın çevresi, modern âdâb-ı muâşeretin orta tabaka normlarını benimsemişlerdi. Dolayısıyla Osmanlı âdâb-ı muâşeretinin *sivil* karakterini oluşturan başlıca etken, merkeziyetçi bir motivasyondan yoksun oluşu ve buna paralel gelişen, her toplum kesiminin kendi normlarını çağdaş imgeye uyarlayabilme esnekliğini saklı

“DANS: Dilber (güzel) fakat müşkül bir zanâattır, erkekte nezaket kadında zerafet ve her ikisinde söz götürmez bir dürüstlük istilzâm eder (gerekir).”

Dürüst (doğru, düzgün) dans için edilen hanımın belini sağ ile etmeli ve sol el ile hanımın elini pek kaldırmaksızın ve çekmeksizin tutmalı.

tutmasıydı. Sonuçta ortaya çıkan birbirinden farklı, bütünsellikten yoksun ve her parçası karşı ütopyalar yaratabilen Osmanlı adem-i merkeziyetçiliği, Cumhuriyetçilerin gözünde tutarlı bir çağdaşlık imgesi canlandırabilme gücünden yoksun kalmıştır.

Avrupa karşısında Türk toplumunu uygar bir kalıba dökme programı, Cumhuriyet’in resmî devlet politikasına katı bir merkeziyetçilik kazandırır. Osmanlı dönemindeki gibi birbirinden farklı ütopyalar yaratmak yerine, farklı toplum kesimlerinin tek bir ütopya çevresinde toparlanmaya çalışılması bu modernleştirme programının *resmî* karakterini yeterince somutlaştırır. Bu programın uygulayıcıları ise, daha önce belirttiğimiz askerî kadroydu ve I. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’nın gündelik hayatını şekillendiren subay-mühendis koalisyonuna oranla çizdikleri strateji daha az nektti. Modern âdâb-ı muâşeretin lidere göre düzenlenmesi, şekilciliğin abartılmasına yol açsa da, uygar insan tipinin maddî ve manevî çehresinin topluma tanıtılması konusunda zorunlu bir aşamaydı. Lider, hem karar veren hem de uygulayan enerjik bir semboldü. Bu sembolün açtığı yola ilk girenler Cumhuriyet’in öğretmen kuşağıdır. İleriyi görebilen ve çıkarlarını zamana uydurmak zorunda kalan esnaf tabaka da bir ölçüde bu yolu yürümüştür.

Cumhuriyet âdâb-ı muâşeretinin *resmî* özelliği yanında, belirgin bir dışa dönüklüğü sağlayan ruh ve bedenî bütünsel kompozisyona verdiği aşırı önem dikkati çeker. Modern Türk insanını yaratmak amacıyla dış görüntüsünü Batı standardına göre düzenleme çabası, idealist bir ruh için bulunmuş en uygun kalıbı elden geldiğince pratikleştirmeye ça-

lışmak anlamına geliyordu. Bürokrasi, Cumhuriyet idealizminin laik ruhunu benimsedi ve kendisine biçilen kalıba kısa sürede girdi. Dış görünüş bakımından devlet dairelerini dolduran yönetici insan kalabalığı, sakalını kesmiş, çarşaf ve fesini çıkarmış, takım elbiseli, kravatlı modern bir topluluğa dönüşmüştü. Bu yönetici topluluğun modern âdâb-ı muâşeretten anladığı, dış görünüş kadar iç dünyanın da laik bir zemin üzerinde tavır, hareket ve jestlerde kendini gösterebilmesiydi. Kendinden emin bir insanın hareket rahatlığı ya da esnek jest kabiliyeti henüz tam anlamıyla yerleşmemişti. Kıyafet disiplini kadar, kişisel dünyanın oluşumunda da liderin karizması tayin edici rol oynuyordu. Modern aile hayatı, kişisel dünyaya vurulan resmiyet damgası nedeniyle ortalama bir bürokratin çalışma hayatından bağımsız bir yaşam alanı değildi. Bürokrat aileler birbirlerini yakından tanırlar, tanımayanlar ise doğal komşu sayılırlardı. Hafta sonlarında yakın köyler gezilir; karı-koca boş zaman kavramını ortadan kaldıran bir misyon ahlakını aile biriminde ortaklaşa yaşarlardı. Bürokrat ailelerin düzenledikleri kabul günleri Cumhuriyet döneminde yaygınlaşmıştır.

Kadın, gündelik hayata özgür birey olarak katılmanın ilk basamağını aile içindeki misyonunu geliştirerek aştı. Kabul günlerinin Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki saf biçiminde, tüketici ahlakın zaman öldürme ilkesi yerine, yaratıcı çabanın aktif atmosferi egemendi. Kadının dünyası, dar Osmanlı mahallesinin dışına taşmıştı ve sözkonusu aktif atmosferi oluşturan konular mahalleden çok topluma aitti. Bunun yanısıra aile içinde düzenlenen doğum ve evlilik yıl-

dönümlerini kutlama alışkanlığı, Cumhuriyetle birlikte yaygınlaşan ve özünde laik bir kültürün izlerini taşıyan dikkat çekici göstergelerdir. Osmanlı toplumunda ortalama bir ailenin gündelik hayatında doğum ve evlilik yıldönümlerini kutlama adeti yoktu. İnsana ait tek anma töreni ancak öldükten sonra, o da dinin emri gereği yapılırdı. Hayata gelmek yerine Tanrıya kavuşmanın önem taşıdığı bir zihniyet dünyasında ölüm duygusunun yaşama içgüdüsüne baskın çıkacağı açıktır. Evlilik ise kadın ile erkeğin Tanrı huzurunda yaptıkları manevî bir anlaşma sayılırdı ve ayrıca her yıl hatırlanmasına gerek yoktu.

Eğlence hayatına ilişkin Cumhuriyet âdâb-ı muâşeretini oldukça pratik bir düzeye indirgenmiştir. Osmanlı sarayının teşrifat düzeni içinde yetişen son dönem vükelâ kalıntısı, yeni dönemin eğlence anlayışını sönük ve renksiz bulur. Âdâb-ı muâşeretin en asgari düzeye indirgenmiş kuralcılığını zerafet ve nezaketten yoksunluk kabul eden bu çevre için Cumhuriyet Baloları, kasaba panayırından farksızdı. İnsanlar nerede nasıl davranacaklarını bilmiyorlar, dilin saygı sözcüklerini rastgele kullanıyorlar, vals ve tango’dan sonra zeybek oynuyorlardı. Bir bakıma bu tür bir kültürel karmaşa başlangıçta doğaldı. Çünkü savaş sonrası cepheden dönen subayların hayata bakışlarında gerçekçi bir yan vardı ve en azından bu nokta kültürel dünyalarını daha popüler bir ufka yönetmişti. Büyük bir çoğunluğu kıta hizmetini İstanbul’un dışında, İmparatorluğun sınırlarında yapmıştı. Kışla ortamının basit düzeni, uyulması istenen kuralların yalnızca biçime ait ayrıntılardan oluşması, gündelik hayat ile psikolojik bir uyum yerine, pratik bir ilişki kurma-

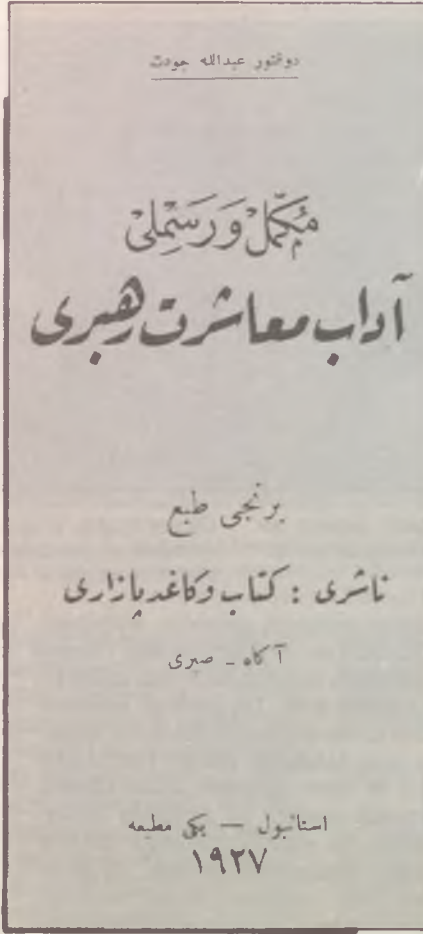

larını zorunlu kılmıştır. Katlandıkları mahrumiyet nedeniyle toplumsal refah-tan en büyük payı alan üst tabakayı hor-görme eğilimleri güçlüdür. Kabalık sa-yılan davranışlarında millî gururun iz-leri, kozmopolit ahlâka karşı doğal ahlâkın savunusu biçiminde kendini belli eder. Nitekim Sultan Reşad, Hüriyet Kahramanı Enver Paşa ile bulunduğu bir yemekte, onun sofrâ âdâbından yok-sunluğuna şaşırıp kalması, bir bakıma elitist kuralcılık ile pratik kuralcılık ara-sındaki kültürel karşıtlığa bağlanabilir. Padişahı şaşırta olay, Enver Paşa'nın bamyâ yemeğinden sonra su içmek ka-balığını göstermesiydi. Osmanlı bürok-rasisinin asker ve sivil kanatları arasın-da görülen kültürel normlardaki fark-lılık, Cumhuriyet dönemine kalan mi-rasın da bir parçasıdır. Cumhuriyet bü-rokrasisi içinde elitist kültürü sivil *Hariciyeciler* temsil etmişlerdir. Çoğunlu-ğu köken itibarıyla eski Boğaziçi ailele-rine dayanır. Osmanlı üst tabaka teşri-fatı ile Avrupa âdâb-ı muâşeretini ku-şatan oldukça rafine bir yaşam üslûbu yaratmışlardır. Ne var ki bu üslûbun *sivil* karakteri, Cumhuriyet âdâb-ı muâ-şereti'n *resmî* karakteri karşısında ken-di kabuğuna çekilmek zorunda kalmış; varlığını daha çok Avrupa'da, modern Türk insanı imajını yaratmak amacy-la bir çeşit bürokratik propaganda ara-cı olarak sürdürmüştür.

Farklı Davranışlar

Osmanlı saray kültürünün Cumhuri-yet âdâb-ı muâşereti karşısında takındığı elitist tutumu görünüşte sürdüren, fakat amaçladıkları hedef bakımından hanedan nostaljisine cephe alan ansik-lopedist çevrenin de, yeni dönemin res-mî popülizmini bütünüyle onaylama-dıklarını belirtmek gerekir. Osmanlı *ten-vîr* misyonunu Cumhuriyet döneminde de üstlenen bu aydın çevre içinde özel-likle Abdullah Cevdet'in âdâb-ı muâşeret anlayışı, modern Türk ütopyasında beliren popülist eğilime karşı elitist ge-leneğin kendini savunması biçiminde so-mutlaşır.

Cumhuriyet dönemi, Osmanlı gelene-ğinden yetişme aydınlar için sürprizler-le doludur. 19. yüzyıl reformcusu, top-lumsal modernleşmeyi pozitif kültür ve gündelik politikanın basit bir karışımı olarak ele almıştı. Yeri ve zamanına göre politikacı ya da kültür adamıydı; fakat genel eğilimi, her iki pratiğin çakıştığı noktada oluşturduğu aydın kimliğini, modernleşme programının bütün ayrıntılarına yansıtma isteğidir. Gündelik poli-tikayı toplumsal kültürleşmenin en el-verişli aracı sayması, aydın kimliğini bir

Abdullah Cevdet'in Mükemmel ve Resimli Âdâb-ı Muâşeret Rehberi kitabının kapağı.

kültür adamından çok bir politikacıya yakınlaştırır. Kimliğine kazıdığı bu politik künye ise onu 1923'den sonra oldukça zor durumlara sokar. Herşeyden önce Cumhuriyetçilerin gözündeki bu Osmanlı aydın kimliği, toplumu felâkete sürükleyen dar görüşlü politikacı tipiyle özdeşleştiğinde artık yönetim mekânizması dışında tutulması gereken şüpheli bir kişidir; dolayısıyla siyasî etkinlikleri yasaklanır ve sürekli gözetim altında tutularak pasif bir konuma itilir. Ne var ki politik ambargo yeterli etkiyi göstermez; çünkü düalist kimlik bu defa araç olarak kültürü, politikaya karşı kullanmaya başlamıştır. Nitekim Cumhuriyetin politik stratejisiyle uyumlu toplumsal hedefleri, zamanla birer kültürel sorun yumağına dönüşerek Osmanlı aydınının bürokratik mekanizmayı dolaylı yoldan yönlendirebileceği el-verişli ortamı yaratır. Böyle bir ortam dışardan bakıldığında, kültür sorunlarına çözüm arayanların diyalogu gibi görünebilir; ancak bu diyalog temelde Osmanlı mitosunu ile Cumhuriyet ütopyası arasındaki politik hesaplaşmadan başka bir şey değildir. Abdullah Cev-

det'in bu hesaplaşma ortamında yalnızca kültürel plandaki *tenvîr* misyonunu üstlenmesi kısmen dönemin, fakat en çok da kendi ansiklopedist ilkelerinin sonucudur. Bu ilkeler II. Meşrutiyet'ten önce şekillenmiş ve toplumsal modernleşmenin gündelik politika yerine, aşamalı bir kültürleşme süreci içinde gerçekleşebileceği düşüncesinden kaynaklanmışlardır. Yakın çevresine oranla Abdullah Cevdet'in elindeki en önemli koz da, diğer aydınların 1923'den sonra benimsemek zorunda kaldıkları, politik hedefler için kültürel düzeyin yükseltilmesi ilkesinin öncülüğünü kendisinin yapmış olmasıdır. Bu avantajlı noktadan hareket ederek Cumhuriyetin kültürel modernleşme programına kendi düşünce modelinin rehberlik ettiği görüşünü *İçtihad*'taki yazırlıkla sürekli tekrarlar. Gerçekten de bu makaleler Meşrutiyet öncesinde yazdıklarına birer gönderme niteliğindedir. Öte yandan başta laiklik gelmek üzere, kadının gündelik hayattaki yeri, latin harfleri, milâdî takvim ve modern kılık kıyafet konularında geçmişte savunduklarını, yeni dönemin resmî popülizmine uyarlamaya çalışır. Ancak elitist tutumu, bu uyarlama çabasını tek yönlü etkileyerek, yalnızca bürokrasinin kültürel restorasyonunu besleyen sınırlı bir ilgi alanı içinde kalmasına neden olmuştur. Cumhuriyet âdâb-ı muâşereti konusunda çizdiği ideal çerçeveyi de bu yüzden bürokratik elitin değerleriyle sınırlandırmış ve yönetimin resmî popülizmini kültürel modernleşmenin alaturka bir yorumu kabul etmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nde Âdâb-ı Muâşeret

Abdullah Cevdet 1927'de *Mükemmel ve Resimli Âdâb-ı Muâşeret Rehberi*'ni yayımlar. Bu hacimli kitap kapsadığı konuların dökümü açısından 19. yüzyıl Osmanlı âdâb-ı muâşeret kitaplarından pek farklı sayılmaz. Hattâ Ahmet Midhat Efendi'nin *Avrupa Âdâb-ı Muâşereti Yahud Alafranga'sı* gibi bir Osmanlı klasiğiyle karşılaştırıldığında, gündelik hayatın pratik bilgilerine yeterince sayfalarını açmadığı görülür; ilginçliği ve önemi de aslında buradadır.

Osmanlı döneminde kişisel bir deneyim sorunu olan modern âdâb-ı muâşeret, Cumhuriyet yöneticileri tarafından kolektif katılıma açık bir uygarlık modelinin gündelik hayata yansıtması biçiminde değerlendirilir. Midhat Efendi, kişisel deneyimi zenginleştirerek bilgileri, yarattığı *conservateur mit*'in değerler süzgecinden geçirerek kamuoyuna aktarmayı yeterli görmüştür. Amacı

Osmanlı insanını, gündelik hayatın pratiğiyle uyumlu bir kültürlenme sürecine sokmak ve elitizmin *cosmopolite* ruhunu eleştirmektedir. Bu tutum, Cumhuriyetçilerin âdâb-ı muâşeret konusunda izledikleri politikaya Abdullah Cevdet'in tutumundan çok daha uygundur. Çünkü Abdullah Cevdet, modern âdâb-ı muâşereti bütün bir toplumun kolektif katılımına açmayı popülizm sayar ve yaratmaya çalıştığı elitist ruhu yozlaştırıcı bir tehlike olarak görür. Bu yüzden onun âdâb-ı muâşeret anlayışı, kişiyi gündelik hayatın pratiğine kazandırmaktan çok *kibar âlemi*'nin seçkin bir üyesi yapmaya yöneliktir. Örneğin, "*Kibar âlemin birtakım icâbâdı, kâideleri, kânûnları vardır ki bunlara uymak, bunlara tevfiik hareket etmek lâzımdır. Aksi takdirde cemiyetten dışarı atılmak tehdidi altında bulunulur.*" düşüncesini savunan Abdullah Cevdet'e göre modern âdâb-ı muâşeret, *kibar âlemi* olarak nitelendirildiği Avrupa dünyasının, daha dar çerçevede ise elitist tabakanın uyguladığı kurallardır. Bu kurallara uymak evrensel anlamda toplumun bütününe değil, yalnızca yönetici kadronun değerlerini uygarlık sürecine katar ve Avrupa ölçeğinde modernleştirilmiş bir yönetici elit'de toplumu uygarlaştırma misyonunu güvence altına alır. Üzerinde önemle durduğu konu da aslında *havas*'ın *avam* karşısındaki güvence sorunudur. Bu güvenceyi de aile içinde eğitim yoluyla yaygınlaştırılacak bir çeşit *bürokratik verâset* sisteminde bulur. Laik eğitimin, modern âdâb-ı muâşereti aile bünyesinde bireye kazandıran bir araç olarak tasarlanması, *bürokratik verâset* için vazgeçilmez öneme sahiptir. Çünkü bireyin gündelik hayattaki tekil eylemi, eğer bir toplumsal çevrenin desteğiyle ayakta duramıyorsa, örneğine Osmanlı döneminde rastlanan *conservateur* tepki, *verâset* olgusunu büyük ölçüde zedeleyebilir. Bu düşüncenin kaynağı, 1927'de Jean-Marie Guyau'dan çevirdiği *Terbiye Ve Verâset* adlı kitaba dayanır. Guyau'ya göre laik ahlâk, Avrupa toplumlarında modern çağın gereklerine uygun bir bilimsellik anlayışıyla yoğrulmuş ve gündelik hayatın dokusuna yerleşmiştir. Eğitim, bu rafine dokuyu modernleşme sürecindeki diğer toplumlarda da canlandırıp, *verâset* yoluyla gelecek kuşaklara aktarabilir. Aslında Guyau'nun öne sürdüğü bu düşüncede modernleşme sürecine katılması istenen soyut bir toplum varsayımı değil, somut bir *ırk* 'tır. Cumhuriyet döneminde Abdullah Cevdet'in *ırk* temasını işlemesi, hem politik açıdan sakıncalı hem de bu temanın daha önce Türkçü ideologlar tarafından pedagojik işleniş

biçimine bir geri dönüş sayılacağından kendisi için yeterince cazip değildir. Bunun yerine *aile*'yi ön plana çıkarır ve *ırk*'a özgü kültürel karakteri bu toplumsal çevre içinde modernleştirmeyi amaçlar.

Modern âdâb-ı muâşeret, Abdullah Cevdet için küçük yaşta aile terbiyesiyle kazanılabilecek bir kurallar bütünüdür. Gustave Le Bon'dan çevirdiği *Ameîlî Ruhîyât* (1914) ile *Dün Ve Yarın* (1924) başlıklı kitaplarda, aile terbiyesinin çocuk üzerindeki kişilik oluşturuca etkileri ele alınmıştır. Daha sonra çocukların aile içinde ve gündelik hayatta ana babanın kontrolü altında bulunmalarını şart koşar. Bu kontrol sistemi, bir bakıma pederşahi Osmanlı aile mirasının henüz canlılığını sürdüren bir geleneğidir. Eski aile düzenindeki baba ile çocuklar arasındaki ilişki kopukluğu bu defa, "*çocuklar sofrada söze karışmaktan ve reylerini beyân etmekten çekinmelidirler. Çocukların mülâhazalarına bilâkayd, hayraniyet izhâr etmek ve her yaptıklarını iyi bulmak büyük bir hatadır ki ekseriya irtikâb olunur*" düşüncesinde sanki yeniden sürdürülmek istenmektedir. Ne var ki Abdullah Cevdet'in amacı, çocuğu dünyasına bütünüyle kayıtsız kalmayı ya da aşırı bir gözetim alanı olarak bu dünyayı alabilmesine sınırlandırmayı öngören karşıt kutupları uzlaştırmak değildir. Tam tersine düşünsel çerçevesini Guyau'dan aldığı, "*çocukluğun letâfeti tabiiliğindedir ve bu tabiiği mümkün mertebe uzun müddet muhâfazaya bakmalıdır*" görüşünü, çocuğun aile içinde sosyalleşmesi için ilk önemli adım sayar. Kuşkusuz burada söz konusu edilen aile, laik kültürü benimsemiş ailedir ve çocuklarını modern âdâb-ı muâşeret hakkında aydınlatılabilecek toplumsal etkinliklerin de hem hazırlayıcısı hem de uygulayıcısıdır. Çocuk baloları bu tür etkinliklerden olup Cumhuriyet döneminde yaygınlık kazanmışlar ve yeni kuşağı Avrupa standartlarına göre motive etme amacını gütmüşlerdir. Daha önce çocuk baloları, Abdülhamit döneminde Taksim Bahçesi'nde yapılmaktaydı. Abdullah Cevdet bu balolar hakkında "*Çok fâidelidir. Çocuklar için hem eğlence hem de bir muâşeret, bir cemiyet hayatı mektebi olur*" demekle ve ideal bir âdâb-ı muâşeret programı vermektedir: "*Bu balolarda erkek çocuklar kız çocuklara tıpkı büyüklerin balolarında kadınlara yapılan ihtirâm-kâr ve nâzik muameleyi aynen yaparlar. Dans etmeye davet ederler, sıra beklerler, beraber dans ettiği küçük hanım kızını dansın hitâmında büfeye götürürler, ikrâm ederler, sonra ebeveyninin yanına kadar teş-*

yî eder, orada bir iki dakika kalır, teşekkür eder, ayrılırlar." Savfetî Ziyâ'nın *Âdâb-ı Muâşeret Hasbihalleri* kitabında da çocuk balolarına ilişkin ayrıntılı bilgi vardır. Fakat Abdullah Cevdet bu konuyu kendi fantezileriyle süslemekten geri kalmaz; özellikle kostümlü (maskeli) baloların çocuklar için bir çeşit tarih dersi bile sayılabileceğini söyler.

Abdullah Cevdet'e Göre Aile

Aile, çocuğun olduğu kadar kadının da âdâb-ı muâşeret konusunda eğitim gördüğü bir *cemiyet hücre*'sidir. Ancak Abdullah Cevdet, kadının gündelik hayattaki rolünü, "*Bir kadının başlıca meşguliyeti evine nezâretten, hizmetçilerini idâreden ibarettir*" şeklinde formüleştirmesi, kuşkusuz Cumhuriyet yönetiminin ideal Türk kadını anlayışına ters düşer. Yazara göre kadın, "*çocukların maddî ve manevî terbiyesini yapmalıdır.*" Bu terbiye için de ona gerekli tek bilgi pratik pedagojidir. Ne var ki kadının gündelik hayatta karşılaştığı sorunları çözmede her zaman bu bilgi bir anahtar işlevi görmeyebilir. O zaman da eline, ölçüyü kaçırmamak şartıyla başka anahtarlar verilebilir. Guyau'nun kadın ile erkek arasında yaptığı zihinsel kapasite ayırımına dayanarak, "*mâlik olduğu kuvvet hududunu geçmemek şartıyla*" onu kültürlendirmek mümkündür; fakat bu süreç içinde *instruction* ile *dépense intellectuelle* arasındaki önemli farkı gözeterek *kuvâ-yı dimağiyye*'sini de gündelik hayatın olumsuz etkilerinden korumak gerekir.

Cumhuriyet dönemi bürokratlarının modern âdâb-ı muâşeret konusunda en çok duyarlı oldukları noktaların başında aile içi etkinlikler gelmektedir. Ziyafetler, kabul günleri ve çeşitli amaçlarla yapılan toplantılar, ailenin toplumsal ütopiyayı kendi bünyesinde sergileme becerisini göstermesi açısından önemlidir. Aile üyelerinin gündelik yemek zamanına uymaları ve aynı saatte sofraya başında bulunmaları, Cumhuriyet âdâb-ı muâşeretinin belki de en *resmî* yönüdür. Osmanlı ailelerinin 19. yüzyıla kadar belirli yemek zamanları yoktu. Zamanı ayarlamak genellikle aile büyüğünün inisiyatifine kalmıştı. 19. yüzyılda şehir hayatının, zaman kavramını programlaması bir ölçüde aile bünyesinde de bu programa uyma zorunluluğunu doğurmuştur. Cumhuriyet döneminde ise zaman kavramı adeta gündelik hayatı idare eden gizli bir güçtür. Aile içinde geleneksel otoritenin dizginlerini ele geçiren bu güç artık sofranın etrafına toplananlara kendi kurallarını benimsetmiştir. Sofra âdâb-ı açısından bu kural-

PRESANTATION (TAKDİM): Bir hanımın önünde, kolları vücudundan pek ayırmamaya dikkat ederek hürmetkârâne ve acemilik göstermeksizin eğilmeli. Aksi pek nâhoş olur.

Bu fotoğraf eğilmenin tarz-ı makbûlünü gösterir. Kadın, bu arz-ı ta'zimi (saygı göstermeyi) huşûnetsiz ve alakâdar bir tarz-ı zarîfane kabul ve telakki etmelidir.

lar daha geçen yüzyılda köklü değişikliklere uğramıştı. Ne var ki her değişiklik gerçek özünü koruyamayıp alaturka uşaştıkça, Cumhuriyet dönemine aktarılan âdâb-ı muâşeret mirası da, modern toplumun ideal kültür düzeyini beslemekte yetersiz kalıyordu. Örneğin Abdullah Cevdet sofrâ peçetesini tanıtırken, kuşkusuz bu nesne uzun zamandan beri Türk toplumunda kullanılmaktaydı; fakat kullanım biçiminin alaturkalaşmış olması, nesne hakkında doğru bilginin modern âdâb-ı muâşeret gereği verilmesini zorunlu kılıyordu. Peçeteyi önlük gibi kullanarak bununla el ve yüz silmek bir Osmanlı geleneğiydi. Kahveyi hüpürdeterek içmek de aynı geleneğin bir uzantısıydı. Abdullah Cevdet açısından her iki hareketin de modern âdâb-ı muâşerete bağdaşmadığını söylemek, bir bakıma geçmişin mirası üzerinde eleştiri yapmaktı. Diğer yandan çatal bıçak kullanma becerisi de zengin sofralarının dışında tam anlamıyla gelişmemişti. Bıçağın görevini çoğunlukla parmaklar üstleniyordu. Batı dünyasının ise III. Henry dönemine kadar çatal kullanmayı bilmemesi kuşkusuz 19. yüzyıl Osmanlısı için geçerli bir mazeret sayılamaz. Abdullah Cevdet'in sofrâ âdâb-ına ilişkin bir diğer gözlemi de bugün için oldukça ürkütücüdür: *"bir zâtın bir vükelâ sofrasında, muzu kabuğuyla yediği ve çatal ile dişini karıştırdığı görülmüştür."* Bu tür olaylar Osmanlı modernleşmesinin neredeyse ayrılmaz birer parçasıydılar. Cumhuriyetçilerin modern âdâb-ı muâşeret konusunda en kestirme hedefleri de Batı dünyasına karşı varlığımızı bu türden görüntüler yaratmayan uygar bir toplum olarak kanıtlayabilmektir. Aile-yi toplumun bir hücresi kabul eden Ab-

dullah Cevdet de bu yüzden Batılı elitist aile geleneğinin Cumhuriyet bürokrasisi içinde kök salmasını zorunlu bir uygarlık göstergesi saymıştır. Kabul günlerinde, *"Dostlara bir gouter vermek bugün modadır"* diye yazarken, kuşkusuz modanın uygarlık olduğu kilişesini tekrar ediyordu. Öte yandan aile arasındaki müzikli toplantıları desteklerken *"Genç kızlar asla komik şarkılar yahud süpheli bir mahiyette romanslar tegan-ni etmezler."* türünden yasaklayıcı kuralları da sıralamayı unutmuyordu.

Sokaktaki gündelik hayat, en azından Osmanlı aydınları kadar Cumhuriyetçileri de meşgul etmiştir. Modernleşmenin vitrini saydıkları sokak ile gündelik hayat arasındakiki rasyonel kültür transferini sağlamada Cumhuriyetçiler 19. yüzyıl aydınlarına oranla daha tutarlı bir yol izlemişlerdir. Osmanlı reformcularını, gündelik hayatın sokak dokusunda şekillenen *cosmopolite* kültürü etkilemişti; Cumhuriyet yöneticileri ise bu etkiyi disiplin altına almaya çalıştılar ve kısmen de başarı gösterdiler. 1930'ların gündelik hayatında sokak, geçmişe oranla çok daha renksizdir. Toplumsal bünyeye iktisadî ve kültürel besin sağlayan bu damarlarla modern hayat ilkesi pompalandığında, geleneksel dünyanın giyim kuşam çeşitliliği, jest ve selâmlamanın adeta ritüele dönüşen karmaşık yapısı yerini resmî popülizmin pratik kalıplarına bırakmıştır. Örneğin Galata Köprüsü üzerinden akan kültürel çeşitlilik, sultan Reşad dönemine oranla çeyrek yüzyıl boyunca köklü bir değişim geçirmiş; otantik kıyafet ve şive zenginliği, kravatlı, şapkalı insan kalabalığı içinde erimştir. Resmî popülizm, bürokrat ile sokaktaki vatandaş arasındakiki kıyafet farkını orta-

dan kaldırmakla toplumun görüntüsünü 1930'lu yılların Avrupa standardına uyarlamaya çalışmıştır. Son dönem Osmanlı insanının giydiği gündelik sokak kıyafetinde bile günün modasına aykırı çizgiler hakimdi. Örneğin fes, Batılı kıyafetin üzerine konurmuş bir Doğu sembolü olarak varlığını Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar korudu. Buna karşın yelek giymek, baston taşımak gibi alafranga Bâbüali modası yeni dönemde de uzun süre yaşadı.

Türk insanının dış görünüşüne verilen önem, modern âdâb-ı muâşeretin başlıca konularından birisidir. Yeni kıyafete uyum göstermek kolay olmamıştı. Fes giyme âdâbını en ince ayrıntısına kadar bilen Osmanlı efendisi, aynı beceriyi şapka konusunda gösteremedi. Şapka bir süre fes gibi alın gerisine itilerek giyildi. Özellikle resmî kabullerde kullanılan silindirik şapkalar ise başlı başına sorun yaratıyorlardı. Abdullah Cevdet ilk şapka savunucularından olduğu için konuyu yakından izliyor ve, *"Bir ziyârete giderken bir adam silindirik şapkasını elinde tutmalıdır. Bu nev'i şapka çabuk kırılır, çabuk bozulur ve taşınması müşkülâtli olmakla beraber acemi ve beceriksiz görünmemek için onu rahatça ve mümâreseli bir tarzda kullanmayı bilmelidir"* türünden uyarılar yapıyordu. Şapka gibi eldiven ve şemsiyenin de pratik kullanım alanı dışında bir süs öğesi olarak değerlendirilmesi, bu nesnelere hakkında ayrıntılı bilgi gereksinimini doğurmuştu. Bu dönemde en ciddi ülke sorunları üzerine kalem oynatanların yeri geldikçe moda-yı ilişkin yazılar yazmaları, dolayısıyla bir çeşit Ahmed Midhat Efendi geleneğine bağlanmaları kaçınılmazdı. Abdullah Cevdet, Avrupa modası ile modern

âdâb-ı muâşeret arasındaki doğrudan ilişkiyi tutarlı bir bütün olarak Türk toplumuna aktarırken, kuşkusuz Mid-

hat Efendi'nin ansiklopedist yöntemini izlemektedir. Eldiven konusunda yazdıkları, bu konuda varolan kültürsüz-

SELAM: Tekel-lüflü (özenli) ve karışık selam tarzları istimal etmek (kullanmak) insanı gülünç eder ve Mannerism yani yapmacık ve bilgiçlik tavırları hakiki kibarlığın düşmanlarıdır. Selam dürüst, sade, yapma tavırlardan ve tumturaktan âri (uzak) olmalı. Ne pek dar olmalı, ne de pek geniş kararında olmalı. Bunun derecesine ise kıyâset (zeyreklik) tayin eder.

lüğün izlerini silmek amacını taşır ve Osmanlı *tenvir* geleneğine dönüşü temsil eder: "Zamanımızda bir teşrifat ziyâretine giden bir efendi siyah redingot ve silindir şapka giyer; eldiven beyaz olmaz. Beyaz eldiven bir izdivac merâsimine, Hristiyanların *premiere communion* denilen dinî merâsime yahud suvareye gidildiği zamana mahsusdur."

"Sokakta da, Salonda da Aynı Görünüm"

Sokağa çıkmak, Cumhuriyet insanına göre toplumun modern görüntüsünü Avrupa dünyası karşısında temsil etmek anlamına geliyordu. Bu yüzden Abdullah Cevdet'in, "İnsan sokakta bulunduğu vakit dahi, bir cemiyette, bir salonda bulunduğu gibi olmalıdır. Sokakta bulunan bir kimse yine bir cemiyet içinde bulunuyor demektir" görüşü, sokaktaki gündelik hayata vurulan resmîyet damgasını taşır. Avrupa'nın gözleri, sokaktaki bu yeni Batılı insan adayının üzerindedir ve her yanlış hareketinden bir mizah konusu çıkartıp millî gururu rencide etme fırsatını kollamaktadır. Bu duygu Cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle yabancı misyonun davet edildiği törenlerde öylesine baskindir ki, ortalama bir bürokratin sıradan jestlerini bile abartılmış bir mizansene dönüştürür. Kuşkusuz gündelik hayatın insanlar arası ilişkiler düzeni yalnızca devlet törenlerinde temsil edilen modern âdâb-ı muâşeretin daha basitleştirilmiş biçiminden ibaret değildir. Fakat Abdullah Cevdet salon elitizminin katı kuralcılığını sokağa taşımakta bir sakınca görmez. Onun âdâb-ı muâşeret anlayışına göre Cumhuriyet insanı sokağa çıkarken tam bir aristokrat; "Bir arabada bir hizmetçi hiç bir zaman efendisinin yanına oturmaz, karşısına oturur. Bu halde arkası arabacıya yahud şoföre gelecek vaziyette oturur. Bir omnibüste, bir tramvayda eğer serbest bir yer varsa hizmetçi efendisinin karşısına oturur. Yalnız yanında boş bir yer varsa o zaman hizmetçi, efendisinden uzakça bir yer boşalınca kadar tramvayın veya omnibüsün sahanlığında ayakta durmalıdır." Belediye araçlarına kadar giren bu efendi-hizmetçi protokolü, söz konusu abartmanın Abdullah Cevdet'in dünyasındaki karşılığıdır. Ne var ki Cumhuriyet yönetimi hiçbir zaman böylesine katı bir elitizmi onaylamamış, tam tersine bu tür teşrifatta bir çeşit Osmanlı mabeyn kültürünün izlerini görmüştür. Diğer taraftan modern sokak âdâb-ı muâşereti kadınlara, geçmiş dönemde olduğu gibi bir dizi yasak da getirmekteydi. Modernleşme tarihimizde

Cumhuriyet âdâb-ı muâşeretinin biçimlendiği ilk yıllarda Hariciye Köşkü'nde verilen bir baloda Mustafa Kemal.

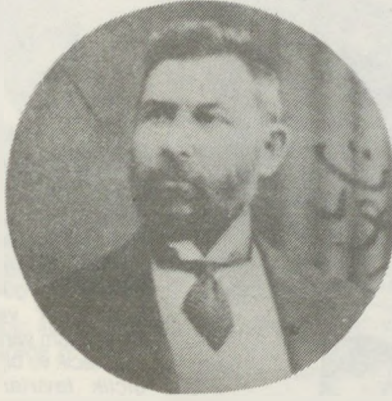

ne zaman kadın sorunu gündeme alınsa, ister çağdaş isterse gelenekçi zihniyet olsun, özgürlükten çok yasaklara ilişkin kurallar üzerinde birleşirler. Kadının sokaktaki hareket biçimini Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde hep yasaklar belirlemişlerdir. Abdullah Cevdet'in kadın özgürlüğü konusundaki düşünceleri ise bu yasak zincirinden bütünüyle kurtulamamış, değindiği noktalar da yakın çevresi tarafından biraz fazla abartılmıştır. Örneğin Cumhuriyet döneminde çalışma hayatına giren kadın, Abdullah Cevdet'e göre sokakta yürüyüşüyle dikkati çekmemeli, kimsenin gözüne doğrudan bakmamalı, insanlara karşı daima mesafeli olmalıdır. Kadının için *"ne göze çarpan renkler, ne cıcaflı tuvaletler muvafık değildir"* ve Osmanlı mesire adabından sayılan, şemsiyeyi omuza alarak sahna sahna yürümek de çağdaş kadına yakışmaz. Modern âdâb-ı muâşeret, kadını koruyucu kanatlarıyla kuşatarak ona geçmişteki güvenlik dünyasını bu defa çağdaş ilişkiler düzeyinde yeniden iade etmektedir. Öyle ki, erkek tarafından bu dünyanın temellerini sarsacak herhangi bir eleştiri, doğru bile olsa yapılmamalıdır; *"Bir erkek bir kadınla konuşurken, kadının fikrinin yanlış olduğunu söylememelidir; olsa olsa, kadına yanılabilceğini söyleyebilir, kadın ısrar ederse, 'belki haklısınız' diyerek münakaşayı bırakır."*

Cumhuriyet döneminin resmî popülizmi yalnızca biçimsel yeniliklerle sınırlı bir âdâb-ı muâşeret anlayışını hedef almamıştır. Her biçimsel yenilik, içeriğe ilişkin yeni düzenlemeleri de beraberinde getirir. Örneğin fes yerine şapka giymek, görünüşte bir süs öğesinin biçimsel değişimidir; fakat şapkanın geleneksel selâmlama âdâbını geçersiz kılması, toplumsal kültürün içeriğine ilişkin bir sorundur. Fesli bir Osmanlı ile şapkalı bir Cumhuriyet insanının selâm verme biçimleri farklıdır. Diğer yandan, birbirleriyle tanıştıran iki insanın uydukları âdâb-ı muâşeret de eski ve yeni döneme göre farklılıklar gösterir. Osmanlı döneminde birbirleriyle tanıştıran insanlar son zamanlara kadar el sıkışmazlardı. Abdullah Cevdet, *"fazla haşin ve fazla mütekattı"* bulduğu el sıkışma adetinin bir İngiliz geleneği olduğunu söyleyerek bu adetin Fransa'da uygulanmadığını belirtir. Ayrıca gene Osmanlı döneminde uygulanmayan kadınların el öptürmesi adeti, Cumhuriyet döneminde yaygınlaşmış bir Alman geleneğidir. Kadın-erkek ilişkilerinin gerektirdiği zorunlu jestlerin farklı kültürlerden aktarılarak, ortalama bir âdâb-ı muâşeret benimsemesi, resmî popülizmin pratik

yönüdür. Bu pratikleştirme, hiç değilse ilk adımda Türk insanını modern dünyanın kapısından içeriye sokabilmiştir.

Osmanlı toplum düzeni evli erkeklerin cenneti olduğu kadar, bekârların da

Abdullah Cevdet.

cehennemiydi. Gündelik hayatımızda bekârlık sorunu her zaman önemini korumuştur. Geçmişte *ehl-i nâmus mahallerde* ikâmet ettirilmeyen bekârlara bir çeşit karantina uygulanır, şehirlerin daha çok çarşı, hamam, depo gibi ticari mekânları etrafına sıralanan odalarda yaşamaya zorlanırlardı. Geleneksel dünyada namus düşmanı ile bekâr aynı kişu insan kimliğinde bütünleşmiş ve gündelik hayattaki psikolojik yerini almıştır. Osmanlı döneminde yayımlanan âdâb-ı muâşeret kitaplarında bekârlara ilişkin tatmin edici bilgilere rastlanmaz. Bu kitaplarda evli erkeklerle tanıyan özgürlükler ile kadınlara getirilen yasakların ötesinde bekâr bir insanın gündelik hayattaki davranış biçimini çerçeveleyebilecek âdâb-ı muâşeret anlayışı hemen hiç ele alınmamıştır. Cumhuriyet aydınının kafasında ise, en azından bir bekâr-evli ayrımı yoktur. Gündelik hayatın manevi kültürünü, namus bekçileri ile düşmanları arasındaki çatışma alanı olarak görmez. Böyle bir ortamda Abdullah Cevdet'in eski zihniyete ait katı kuralları, dönemin âdâb-ı muâşeretleriyle kısmen yumuşatıp diriltmesi yadırgatıcıdır. Ona göre sıradan bekârlar, *"ziyâret ederler, fakat ziyâret kabul etmezler."* Eğer bekâr kişi bir sanatçı ise, üzerindeki ahlâk ambargosu hafifletilebilir: *"Bekârlar artist olurlarsa, onlar hakkında kibar âleminin kuyudu mürtefî olur. Böyle bir bekârın evine gidilir, ziyâretinde bulunulur. Artık ziyâretine gidilen, kibar âleminden bir zat değil, artisttir. Onun salonuna değil, eserlerini temâşâ etmek için atölyesine yahud musıkî dinlemeye gidilir."* Kadınlara bekâr erkekleri ziyâretini ise, *"Zevce-*

leri, pederleri, biraderleri refâketinde olarak edeb ve terbiye kavâidinin haricine asla çıkmış olmaksızın böyle artist bekârların evlerine gidebilirler" diye başlarına namus bekçileri koymak kaydıyla şarta bağlar. Diğer taraftan bir bekârın evine, yanında namus bekçisi bulunmadan giden kadınlar, kendilerini toplumun yüksek çıkarlarına adanmış şahsiyetlerdir ve amaçları ziyâretten çok ticarettir: *"Menfaati fukaraya mahsus olarak verilen bir balonun veya ziyâretin hâmisî olan yahud yine fukara için i'âne toplayan hanımlar, cömert, alicenâb bekârların kapılarını çalabilirler."* Abdullah Cevdet'in sanatçıları, diğer meslek erbabından ayırıp, en azından savunduğu âdâb-ı muâşeret konusunda onlara daha hoşgörülü yaklaştığı görülür. *Artistik meşhurlar* dediği bu zümrenin, sanat etkinliklerini izlemek isteyenler, *"Namdâr bir artistin eserlerini görmeye giderken hanımlar ve efsaneler mûtenâ bir ziyârete gidildiği vakit tuvalete verilen ihtimama mu'âdil bir itinâ ile telebbüs etmiş bulunmak lazımdır"* koşulunu sanata saygı gereği yerine getirmekle yükümlü oldukları halde, dönemin Türk Ocakları salonlarında verilen konferanslara yalnızca, *"Şehir tuvaletiyle yani, mûdat elbise ile gidilir, teklifsiz ve merasimden âzâde bulunulur"* koşulunu pratik açıdan tavsiye etmekle yetinmektedir.

Elitizmin Âdâb-ı Muâşeretini

Abdullah Cevdet'in Cumhuriyet âdâb-ı muâşeretini, laik ütopyayı moral yönden denetlemek isteyen Osmanlı elitizminin izlerini taşır. Konuyu, modern ahlâk sorunu içinde ele alması ve toplumu yöneten elit kadroyu bu soruna sahip çıkabilecek tek güç olarak görmesi, kökeni II. Meşrutiyet öncesine uzanan düşüncelerinin Cumhuriyet ütopyası içinde dile getirilmesidir. Devlet tarafından uygulanan resmî popülizm, modern uygarlık imgesini yalnızca bürokrat tabakanın değerleriyle sınırlandırdığı sürece, Abdullah Cevdet'in toplumsal elit yaratma ilkesini yürürlükte bırakmıştır. Fakat resmî politikanın, toplumu, kalkındırılması gereken bir köy gibi tasarlaması, popülist karakterin giderek güçlenmesine ve çok partili dönemde de resmî niteliğini kaybederek bütünüyle taşra kültürü tarafından kuşatılmasına neden olmuştur. Böylece asker kadronun, Avrupa orta sınıf değerlerinden aktardığı modern âdâb-ı muâşeret anlayışı bir ölçüde sivilleşmiş, ama Abdullah Cevdet'in çizdiği elitist modele göre de bir o kadar alaturkalaşmıştır. □

